

ЗМІСТ ТА НАПРЯМИ АНТИБУЛІНГОВОЇ ПОЛІТИКИ У ШКОЛІ

Удовенко Юлія Миколаївна¹, Гладішко Євгенія Василівна²

¹ Кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, факультет психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6672-7355>

Researcher ID: X-8766-2018

² Студент II курсу магістратури ОНП «Соціальна педагогіка», факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7852-9500>

UDC: 159.9.072.43

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі булінгу та антибулінгової політики у шкільних закладах. В ній наведені результати досліджень «Unicef», «Ла Страда-Україна», які вказують на поширеність явища булінгу серед дітей. Розкрито суть поняття «булінг», а також категорій, які є близькими за значенням: «наси́льство», «агресія», «трети́рування», «цьку́вання», «конфлі́кт». Описані структурні складові ролей процесу булінгу: ініціатори або кривдники, помічники кривдників, захисники жертви, жертви та спостерігачі. В статті наведені дані щодо антибулінгових програм у країнах зарубіжжя та особлива увага зосереджена на проблемі антибулінгової політики у освітніх закладах нашої країни. Проаналізовано три основних підходи, які складають антибулінгову політику шкіл: дисциплінарний, відновний та комплексний підхід, який реалізується за допомогою двох напрямів: управлінського та просвітницького.

Ключові слова: булінг, насильство, агресія, трети́рування, цьку́вання, конфлі́кт, кривдник, жертва, спостерігач, антибулінгова політика.

Постановка проблеми. Булінг, як соціально-педагогічне явище, активно вивчається із початком розвитку інформаційно-комунікативних технологій, які сприяли швидкому розповсюдженню не тільки словесної, але і медіа інформації: фото та відео факти щодо проявів булінгу. За даними дослідження «Unicef» у 2019 році 37,9% підлітків ставали жертвами принижень, знущань та образ, заподіяних їх однолітками, а 35,5% підлітків були учасниками знущань, образ та принижень над іншими. У травні 2019 року Громадська організація «Ла Страда-Україна» за підтримки Дитячого фонду ООН («ЮНІСЕФ») провела дослідження, результати якого показали, що 26% стають свідками булінгу.

Проблема булінгу, з наукової точки зору, почала вивчатися наприкінці ХХ століття. А сьогодні це питання висвітлюється чи не у всіх законах та програмах,

пов'язаних із забезпеченням безпечного освітнього середовища для учасників навчально-виховного процесу. Проте, ні вивчення проблеми булінгу, ні прийняття законів на державному рівні не вирішують проблему булінгу у шкільному середовищі. Особливо гостро це питання постає у підлітковому віці, коли відбувається психофізіологічне дозрівання біологічних структур організму, відбувається інтенсивний особистісний розвиток, який призводить до розвитку та усталеності уявлень про себе як особистість, а булінг виступає як один із засобів самоствердження сучасного підлітка. Однак, варто зауважити, що булінг – це не тільки підліткова проблема: він не має чітко визначених вікових меж і може трапитися із будь-ким. Булінг має руйнівний вплив на всіх його учасників: кривдника, жертву, спостерігачів. У кривдника закріплюється агресивна та на-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Yulia Udovenko, Evgeniya Gladysheko

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

сильницька модель поведінки, жертва формує мотивацію уникнення насилля, а у спостерігача розвиваються фобії та негативні переживання щодо неможливості вплинути на ситуацію. За даними дослідження «Unicef» у 2019 році лише кожна п'ята жертва булінгу зверталася за допомогою до дорослих, які могли допомогти ефективно вирішити ситуацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемі булінгу приділяло увагу досить багато як міжнародних, так і українських науковців. Перші публікації на тему шкільного цькування з'явилися досить давно, ще в 1905 р. К. Дьюкс опублікував свою працю з цієї проблематики, але перші систематичні дослідження булінгу належать скандинавським ученим, серед них: Д. Олвеус, А. Пікас, Є. Роланд, П. Хайнеманн. Д. Олвеус і сьогодні залишається найавторитетнішим дослідником проблеми булінгу. Згодом інтерес виник і у Великобританії. Серед британських дослідників слід відзначити Д. Лейна, Є. Мунте, В. Ортона, Д. Таттума. У США особливу увагу до булінгу стали проявляти на початку 1990-х рр. Р. Каталано, Т. Харачі, Л. Хоукінс. Цю проблему також досліджували російські науковці І. Бердишев, М. Бутовська, І. Кон, Е. Луценко, М. Нечаєва, К. Ткачук та ін.

Зокрема, Д. Олвеус (Olweus, 2004) вивчав особливості та сутність явища булінгу, описав його специфічні властивості. Науковці Д. Пеплер, В. Грейг, Дж. Коннолі, А. Юлі, Л. МакМастер та Д. Янг (Pepler, Craig, Connolly, Yuile, McMaster, Jiang, 2006) досліджували особливості антибулінгової політики на міжнародному рівні та визначили, що основним принципом протидії булінгу є співпраця між освітнім закладом, батьками та відомчими організаціями.

Дослідження Л. Найдьонові конкретизували зміст явищ булінг та кібербулінг по відношенню до дитини в умовах української реальності. Булінг розглядається як складне і багатоаспектне соціально-психологічне явище, яке об'єднує різні форми навмисних агресивних нападів, знущання і психологічного насильства в середовищі однолітків. Кібербулінг – це здійснення булінгу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використан-

ням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо.

Наукові розвідки Т. Алексєєнко (Алексєєнко, 2018) були спрямовані на вивчення рольової структури булінгу та вказують на те, що жертвами булінгу стає близько десятої частини класу. О. Глазман (Глазман, 2009) вивчав рольову структуру булінгу та виділив п'ять ролей у булінгу: ініціаторів, помічників ініціаторів, захисників жертв, жертв та спостерігачів. О. Дроздов (Дроздов, 2007) досліджував феномен третирування та дав наукове визначення цього поняття. І. Сидорчук (Сидорчук, 2015) фокус наукового дослідження звертала на особливості цькування та його суть. Науковці А. Авер'янов (Авер'янов, 2013), Е. Іларіонова (Норкина, 2016), М. Максьюм (Максьюм, 2018), Н. Тілікіна (Тілікіна) вивчали особливості та сутнісні ознаки булінгу. Р. Коваль та Є. Коваль (Коваль, Коваль) досліджували напрями антибулінгової політики, зокрема дисциплінарний та відновний підходи до профілактики булінгу. Дослідники І. Скорбун, О. Флярковська та Г. Усатенко (Скорбун, Флярковська, Усатенко) також приділяли наукову увагу проблемі профілактики булінгу, зокрема, вивчали комплексний підхід до попередження та протидії булінгу у закладі освіти.

Більшість дослідників визначають булінг як довготривалу та систематичну агресію, але, окрім цього, дане явище розглядають як «підтип агресії», який може приймати багато форм, і фізичних і словесних (Е. Пелігріні, С. Салмівалі); деструктивну взаємодію (Р. Дж. Хезлер), частину соціального життя групи (Е. Роланд), неодноразовий напад – соціальний або вербальний – з боку тих, хто має вищий статус (В. Бесаг), тривале, усвідомлене насильство спрямоване проти людини, яка не в змозі захиститися у фактичній ситуації (Д. Лейн).

Аналіз наукових робіт дає можливість визначити основні риси булінгу: систематичність; нерівність фізичних, психологічних і соціальних можливостей, які лежать в основі стосунків між жертвою й булером, тобто булер займає вище становище, ніж його жертва; взаємостосунки переслідувача й жертви; емоційне приниження, образа почуттів людини, що призводить до виключення її з групи. Отже, підґрунтям булінгу є статус, влада, конкуренція, лідерство. Це соціальна поведінка,

що проявляється у відносно стійких групах і здатна залучати інших. Булінг охоплює нерівність сили та влади, що приводить жертву в стан, у якому вона не здатна ефективно захищатися від негативних дій. Це і є відмінною рисою булінгу від простого конфлікту. В конфлікті учасники рівні, а під час булінгу жертва завжди виявляється слабшою, їй важче себе захистити, проти неї може виступати група. Ще одна характерна риса булінгу – він передбачає свідому поведінку, спрямовану на те, щоб завдати шкоди та страждання іншій людині.

Слід зауважити, що булінг негативно впливає не тільки на його учасників, а і на функціонування закладу освіти. Учні не бажають навчатися, відбуваються постійні конфлікти, сварки, прояв агресії, бійки. Мотивацію навчання змінюють мотиваційні тенденції, які притаманні явищу булінгу. Починає формуватися атмосфера жорстокості, недовіри, страху, неповаги, яка в майбутньому охоплює неповагу до педагога та навчального закладу загалом. Однак, проблема практичної реалізації антибулінгової політики у шкільних закладах ускладнюється її несистематичністю, недостатньою обізнаністю всіх учасників навчально-виховного процесу та спеціалістів, загалом.

Тому, **мета статті** полягає в аналізі змісту та напрямів антибулінгової політики у школі в Україні за умова сьогодення.

Для досягнення поставленої мети у роботі застосовані наступні **методи**: методи теоретичного аналізу та синтезу, що забезпечили об'єктивне, адекватне пізнання дійсності і разом з тим дали можливість відобразити єдність протилежностей у відношенні до взаємозв'язку одиничного (окремого) і загального; метод критичного аналізу, що сприяв процесу визначення правдивості, достовірності або ймовірності представленої інформації у науковій літературі з проблеми булінгу та антибулінгової політики у школі; метод норативу, що сприяв процесу збору, аналізу інформації щодо осмислення виникнення серед школярів психологічного феномену булінгу.

Виклад основного матеріалу. Реформи у освітній галузі фокусують увагу на проблемі гуманізації відносин у навчальному середовищі, зокрема у міжособистісній взаємодії школярів. Сьогодні нагально гостро

постає питання агресивних та деструктивних проявів у міжособистісних стосунках серед учнів школи. Основа загроза полягає у тому, що ці прояви набувають систематичного характеру, виходять на теренах інтернет-простору, загострюються та призводять до булінгу. Недостатнє розуміння сутнісних характеристик та ознак булінгу сприяє тому, що ми отримуємо недостовірні дані про нього. Так, наприклад, за даними дослідження «Unicef» у 2019 році більше третини підлітків були агресорами та ще більше підлітків стали жертвами прояву агресивних тенденцій у міжособистісних стосунках. Однак, дослідження Т. Алексеєнко вказують на те, що жертвами булінгу у кожному класі є не більше 3-4 учнів, а це 10-13%. Хоча ці дані є значно меншими, однак, все одно вказують на розповсюдженість та важливість проблеми булінгу у освітньому середовищі (Алексеєнко, 2018).

Досить значні відмінності у даних свідчать про те, що сучасне суспільство не повністю розуміє, а таким чином, і усвідомлює, особливості булінгу як соціально-педагогічного феномену. Так, булінг пов'язаний із такими явищами як насильство, агресія, третирування, цькування, конфлікт. Проаналізуємо їх:

- насильство – це стійкий, деструктивний, навмисний вплив на іншу особистість, який призводить до негативних наслідків у всіх сферах життєдіяльності цієї особистості (Кочергіна, 2016);
- агресія характеризується як будь-яка форма поведінки, націлена на образу або завдання шкоди іншій живій істоті, яка не бажає подібного поведінки із собою (Бэрон, 1997);
- третирування визначається як специфічна форма агресивної поведінки, при якій сильніший учень або група учнів систематично переслідує слабшого учня (Дроздов, 2007);
- цькування визначається як переслідування особи різними нападами, наклепами та знущаннями (Сидорчук, 2015);
- конфлікт характеризується як специфічний тип стосунків між суб'єктами соціальної взаємодії, які визначаються протистоянням, в основі якого лежать протилежні мотиви, потреби, інтереси, цілі, ідеали, переконання, судження, думки, по-

ляди, оцінки тощо (Емельянов, 2001).

Проте, булінг відрізняється від перерахованих феноменів, однак, нерозуміння цього призводить до того, що будь-який конфлікт, сварку або бійку соціум ототожнює із явищем булінгу.

Одним із перших до вивчення проблеми булінгу звернувся норвезький психолог Д. Ольвеус (Olweus, 2004). Дослідник визначив булінг як навмисну, систематично повторювану агресивну поведінку, яка базується на нерівності фізичної сили або соціальної влади.

Дослідниця К. Максьюм характеризує булінг як специфічну форму комунікативної взаємодії, що визначається агресивним характером та при якій сильніша особа або група осіб цілеспрямовано та систематично переслідує слабшу сторону. (Максьюм, 2018)

Відповідно до А. Авер'янова булінг визначається як особливий вид насилля, коли одна особа або група осіб фізично нападає або погрожує іншій особі або групі осіб, останні із яких слабкіші і не можуть морально та фізично захиститися. (Авер'янов, 2013)

Е. Іларіонова вважає, що булінг характеризується залякуванням, психологічним або фізичним терором, агресією, націленою на підпорядкування собі іншої особи або формування у неї відчуття страху. (Норкіна, 2016)

Н. Тілікіна (Тілікіна) визначає булінг як діяння або без діяння учасників освітнього процесу, які визначаються психологічним, фізичним, економічним, сексуальним насильством, в тому числі і за допомогою засобів електронних комунікацій стосовно іншої або інших учасників освітнього процесу, в результаті чого була або могла бути заподіяна шкода фізичному або психологічному здоров'ю потерпілому.

Булінг має свою структуру. Дослідник О. Глазман (Глазман, 2009) виділяє такі структурні елементи булінгу:

- ініціаторів, або кривдників, які визначаються високим рівнем агресивності, яку підлітки можуть виявляти до однолітків, батьків, педагогів та інших дорослих;
- помічників кривдників, що характеризуються бажанням допомагати кривдникам, сприяти їм та наслідувати їх за допомогою образ, сварок, бійок;
- захисників жертви, які визначаються досить ви-

соким авторитетом серед однолітків, рідко виявляють булінг до однолітків та рідко стають його жертвами;

- жертв, які досить часто в житті зіштовхуються із всіма видами насилля, характеризуються низькою самооцінкою, тривожністю, ізолюваністю, самотністю, відчуттям постійної небезпеки, негативними емоційними проявами;
- спостерігачів, які визначаються тим, що є спостерігачами ситуації булінгу, однак, ніколи не втручаються у ситуацію.

На сьогодні досить поширеною є думка, що в процесі булінгу страждає лише одна сторона – жертва. Однак, це бачення є хибним. Ситуація булінгу зачіпає всіх, без винятку, учасників. Провокує миттєві та віддалені наслідки, які порушують соціалізацію та розвиток особистості. Так, булер стає більш агресивнішим, терплячішим до насилля, схильним до девіантної та асоціальної поведінки. У жертви формуються риси, які виявляються у фобіях, замкнутості, безпорадності, депресивності, кінцевою точкою яких може стати суїцид. Спостерігач відчуває постійний страх, тривогу, провину, які виявляються у розвитку негативних емоційних переживань. Все це перефокусовує увагу підлітків із навчання та спілкування та задоволення власних потреб, мотивів, які носять деструктивний характер: самостверджуватися за допомогою насилля, уникати нападів шляхом ізолюваності, не втручатися із за страхів та тривоги.

В цілому явище булінгу характеризує дисбаланс сил, тобто владний дисбаланс між кривдником і потерпілим, різниця у фізичному розвитку, рівні соціально-психологічної адаптованості, соціальному статусі, стані здоров'я (наявність інвалідності чи особливих освітніх потреб), ментальному розвитку тощо.

У дітей, які є жертвами, або тих, що застосовують булінг проти інших дітей, або й тих, що є водночас жертвами і нападниками булінгу, а також спостерігачів існує ризик виникнення чисельних емоційних проблем і проблем поведінки та стосунків з іншими дітьми, дорослими. Вони потребуватимуть підтримки дорослих, які б допомогли їм розвинути здорові відносини з людьми не лише у школі, але й протягом усього їх подальшого життя.

Учні, які є жертвами булінгу, часто страждають

від соціального неспокою, самотності, відчуження, фізичних хвороб і низької самооцінки. У них також можуть розвинутися фобії, агресивна поведінка або депресія. Деякі учні пропускають школу, їх успішність падає, або навіть взагалі перестають відвідувати школу через булінг.

Діти і підлітки, які навчилися використовувати силу й агресію, щоб завдавати страждань іншим, можуть взагалі перестати бачити різницю між добром і злом. З часом вони можуть стати жорстокими дорослими. Саме тому важливо якомога раніше допомогти їм перестати знущатися над іншими.

Підлітки переживають перехідний вік – пошук свого власного «я» та активного включення «я» до групи. І все це відбувається на фоні пошуків сенсу буття та гіперчутливого сприйняття того, що відбувається навколо і всередині самого колективу. Це робить їх з одного боку різкішими у діях, ніж дорослі, а з іншого – вони надзвичайно гостро переживають усі проблеми, з якими зіштовхуються у своєму житті.

Щодо вікових особливостей, то привертає увагу те, що в середніх класах школи відбувається активний пошук власного «я». Крім того, саме в цей період відбувається розуміння власної ролі в соціальному світі. І водночас – зростання критичності до себе, до своєї зовнішності (одяг, риси). Тому здійснення насильства за зовнішніми ознаками дитини в цьому віці відіграє важливу роль, оскільки досить гостро сприймається дітьми.

Поряд з цим, надмірна імпульсивність підлітків впливає на їхню піддатливість до емоційних рішень. Як правило, це призводить до частих провокувань жертви, до схильності булєра здійснювати насильство під приводом змін у поведінці жертви, до схильності підлітків до фізичних методів протистояння і до формування підтримки булером своєї діяльності з боку спостерігачів.

У підлітковій психології є таке поняття як «алекситимія» – нездатність частини підлітків висловлювати свої емоції. Не висловлене почуття призводить до того, що проблема психологічно може сприйматись значно гостріше, ніж вона є насправді.

У дітей відбувається формування префронтальної частини головного мозку. Вона відповідає за свідо-

ме прийняття рішення – з урахуванням реальних наслідків, за знання правил, за розуміння власних та чужих емоцій, оцінювання ризиків. Повністю вона приєднується до кори головного мозку орієнтовно в двадцятирічному віці. Таким чином, ми у жодному випадку не можемо надати дитині можливості повністю самостійно приймати важливі рішення, оскільки навіть біологічно вона не визріла до самостійних рішень.

Проте, чи не найголовнішою проблемою виступають розірвані комунікації між поколіннями. По-перше, це природний процес відходу дитини з-під батьківської опіки, яка супроводжує підлітковий вік. Тобто, батьки втрачають монополію на авторитет. По-друге, цей процес ускладнюється посиленням цінностей індивідуалізму в суспільстві, який витісняє на другий план цінності сім'ї. І по-третє, розвиток інформаційних технологій створює різні вікові віртуальні реальності. Батьки вже втрачають роль достовірного джерела інформації (а відповідно й беззастережного авторитету) не лише тому, що мало спілкуються з дитиною (12,5 хв. щодня – світова практика), а й тому, що дитина отримала можливість доступу до будь-якої інформації, у тому числі й до тієї, якою не володіють батьки.

Таким чином, насильство серед дітей перебуває у подвійній залежності від насильства серед дорослих. З одного боку, дорослі своєю поведінкою формують відповідну поведінку в своїх дітей. З іншого боку, ті норми, які діти засвоюють, у тому числі й через взаємини у дитячому колективі, визначають їх поведінку в дорослому житті.

В розрізі проблеми поширення булінгу серед сучасних школярів постає питання розробки та застосування напрямків до профілактики підліткового булінгу.

Зарубіжний досвід показує, що антибулінгові програми є досить ефективними, а їх застосування призводить до зменшення випадків погроз та третирування на 50%.

В Норвегії та США на державному та регіональному рівнях успішно функціонує програма профілактики булінгу серед дітей в умовах школи – «Olweus Bullying Prevention Program» (ОВРР). Ця програма є комплексною та включає залучення всіх учасників навчально-виховного процесу. Профілактика булінгу, відповідно до цієї програми, здійснюється за інфор-

ційно-консультативним, діагностичним, корекційним та організаційним напрямками та здійснюється на трьох рівнях: загальношкільному, груповому та індивідуальному. Програма націлена на роботу із учасниками булінгу та попередження проявів булінгу у освітньому середовищі (Гулько, Веретенко). У Великобританії розроблені та діють рекомендації та стратегії «Safe to Learn: Antibullying Work at School», які покликані на запобігання та викорінення булінгу у середніх школах. Ці стратегії передбачають включення у роботу батьків, громади, органи управління освіти, церкву, поліцію та інших. Комплекс заходів спрямований на підвищення рівня інформованості учнів щодо булінгу та попередження його випадків (Гулько, Веретенко). Фокус у Канаді націлений на співпрацю школи та батьків, які намагаються допомогти учням-кривдникам та учням-жертвам. До цієї співпраці активно залучаються організації, відомі особистості, поліція тощо (Pepler, Craig, Connolly, Yuile, McMaster, Jiang, 2006). В Австралії реалізується урядова програма «Bullying No Way», особливість якої полягає у використанні сайту та спеціальних мобільних застосунків (Балюк, Спірякова, Токміленко, Чорней, 2019). В Австрії розроблена та впроваджена модель «служби підтримки учнів», відповідно до якої учні розвивають емпатію, формують навички вирішення конфліктів. Адміністрація забезпечує учнів ресурсами та повноваженнями для роботи із кривдниками та жертвами булінгу, а самі учні проходять систематичну супервізію (Балюк, Спірякова, Токміленко, Чорней, 2019).

В Україні розроблені та застосовуються освітні програми для формування умов розвитку соціальних компетентностей здобувачів освіти, які сприяють формуванню конфліктологічної компетентності, навичок ненасильницького спілкування та громадянської позиції. Серед них варто назвати такі програми як «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації», «Служба порозуміння у закладах освіти», «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе» та Концепцію безпечного освітнього середовища (Цюман, Бойчук, 2018).

Дослідники Р. Коваль та Є. Коваль (Коваль, Коваль, 2021) пропонують два підходи до профілактики булінгу: дисциплінарний та відновний.

Рис. 1. Етапи, які проходить кривдник під час дисциплінарного підходу
(Koval & Koval, 2021)

Рисунок 1. показує етапи, які проходить кривдник під час дисциплінарного підходу.

Дисциплінарний підхід визначається тим, що директор призначає порушнику відповідне покарання, яке учень повинен нести. Поведінка порушника характеризується як порушення правил, а взаємодія з директором зводиться до звинувачень та встановленні провини. Небезпека такого підходу полягає у тому, що у учнів формується змагальна та суперницька мотивація, яка полягає в тому, щоб не потрапити під час правопорушення. Під час покарання винний не усвідомлює власної провини та відповідальності, не розуміє завданої шкоди, що зводить нанівець профілактичний ефект.

Страх та сором за порушення провокують захисну реакцію заперечення, ухилення від відповідальності та зустрічних звинувачень.

Радикальним способом прояву дисциплінарного підходу є політика нульової толерантності, яка передбачає максимальне покарання навіть за незначне порушення. Основна мета таких заходів полягає в усуненні будь-якої небажаної поведінки у освітньому закладі. Однак, такі методи призводять до того, що кривдники отримують досвід, який сприяє приховуванню завданої шкоди.

Рисунок 2. показує етапи, які проходить кривдник під час відновного підходу.

Відновний підхід заснований на усвідомленні відповідальності кривдником або порушником. Відповідно до цього підходу аналізується ситуація, вислуховуються всі сторони, учасники спонукаються до аналізу та усвідомлення ситуації та її наслідків. Це сприяє

Рис. 2. Етапи, які проходить кривдник під час відновного підходу
(Koval & Koval, 2021)

розвитку емпатії, прояву співчуття у кривдника. Кривдник аналізує та висуває власне бачення виправлення ситуації та завданої шкоди, що формує відповідальність за власні дії та поведінку.

Дослідники І. Скорбун, О. Флярковська та Г. Усатенко (Скорбун, Флярковська, Усатенко) пропонують комплексний підхід до попередження та протидії булінгу у закладі освіти. Він включає управлінський та профілактичний напрямки.

Управлінський напрямок організовує та реалізує керівник освітньої установи. Він визначається: аналізом ситуації, що виникла в освітньому закладі, виробленням офіційної позиції закладу щодо булінгу та інформування про неї всіх учасників навчально-виховного процесу, розроблення правил поведінки для всіх учасників навчально-виховного процесу та інформування про них, визначення обов'язків та відповідальності учасників навчально-виховного процесу щодо правил безпечної поведінки у навчальному закладі, проведення інструктажів працівників, учнів та батьків.

Просвітницький напрямок характеризується інформуванням, поясненням, формуванням навичок толерантності та ненасильницького спілкування всіх учасників навчально-виховного процесу.

Слід наголосити на тому, що українське законодавство при визначенні змісту на напрямів антибулінгової політики у школі опирається на ряд міжнародних та національних нормативно-правових документів, серед яких варто виділити такі як: Загальна декларація прав людини прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948

року, Закон України від 24.01.1995 року № 20/95-ВР «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III «Про охорону дитинства», Закон України від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», Закон України від 01.01.2021 року № 2145-XII «Про освіту», Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року / ратифікована Постановою ВР України 27.02.1991 року № 789-XII, Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» від 22.05.2018 року № 509, Наказ Міністерства освіти і науки України «Деякі питання здійснення реагування на випадки булінгу (цькуванню) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» від 23.09.2019 року № 1225, Наказ Міністерства освіти і науки України «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькуванню) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» від 23.12.2019 року № 1646, Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти» від 26.02.2020 року № 293, Лист Міністерства освіти і науки України «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)» від 14.08.2020 року № 1/9-436, які визначають специфіку безпечного освітнього середовища, булінгу, особливості створення безпечного освітнього середовища у закладі освіти, профілактику та протидію булінгу.

Висновки. Таким чином, кожна окрема держава опирається на власні розроблені програми та підходи, які визначають особливості соціально-педагогічного досвіду профілактики булінгу. В нашій державі науковці виділяють три основні підходи до профілактики булінгу: дисциплінарний, відновний та комплексний.

Дисциплінарний підхід ґрунтується на обвинувачення кривдника та вибір йому типу покарання, де не враховується точка зору учасників ситуації та їх мотиви. Відновний підхід ґрунтується на спонуканні усвідомлення кривдником власної поведінки та взяття відпо-

відальності за наслідки ситуації. Комплексний підхід включає два напрямки: управлінський, що реалізується керівником освітнього закладу та включає аналіз ситуації, розробку стратегії реагування на випадки булінгу, обов'язки та відповідальність всіх учасників навчально-виховного процесу; та просвітницький, який полягає у підвищенні рівня інформаційної культури учасників навчально-виховного процесу, формування у них навичок толерантності та ненасильницького спілкування.

Українське законодавство при визначенні змісту на напрямів антибулінгової політики у школі опирається на ряд міжнародних та національних нормативно-правових документів, які визначають напрями профілактики та протидії булінгу.

Перспективу розвідок вбачаємо у подальшому дослідженні проблеми булінгу в школі та розробці практичної моделі реалізації антибулінгової політики з учасниками навчально-виховного процесу.

References :

- Aver'yanov, A. I. (2013) Bulinh yak vyklyk suchasniy shkoli [Buling as a challenge to the modern school]. *Pedahohika, psykholohiya ta sotsiolohiya*, 18, pp. 45-50.[in Ukrainian]
- Alyeksyeenko, T. F. (2018) Bulinh y mobinh: prychyny rozvytku ta shlyakhy profilaktyky [Bullying and mobbing: causes of development and ways of prevention]. *Osobystist' u prostranstve vykhovnykh innovatsiy*. Kyiv: NAIR, pp. 19-25. [in Ukrainian]
- Balyuk, V. P., Spiryakova, S. V. & other (2019) Bulinh: realiyyi ta shlyakhy podolannya [Bullying: realities and ways to overcome]. Poltavskyy natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni V. H. Korolenka, Biblioteka imeni M. A. Zhovtobryukha. Poltava. [in Ukrainian]
- Bulinh ta kiberbulinh u pidlitkovomu seredovishchi [Bullying and cyberbullying in adolescence]. Statystychni dani otnosytel'no bulinhu sredi pidlitkiv Ukrainy. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbylling-teens-Ukraine> (data zvernennya: 13.03.2021). [in Ukrainian]
- Beron, R. (1997) Ahresiya [Aggression]. SPB.: Piter, 1997.[in Russian]
- Glazman, A. L. (2009) Psikhologicheskiye osobennosti uchastnikov bulling [Psychological features of bullying participants]. *Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gertsena*, 105, pp. 159-165.[in Russian]
- Hun'ko, A. YU., Veretenko, T. H. Yavishche bulinhu v zahal'noosvitn'omu navchal'nomu zakladi yak sotsial'no-pedahohichna problema. URL: <https://docplayer.net/89346341-Yavishche-bulingu-v-zagalnoosvitnomu-navchalnomu-zakladi-yak-socialno-pedagogichna-problema.html> (data zvernennya: 13.03.2021).[in Ukrainian]
- Drozdoz, O. V. (2007) Fenomen tretiruvannya v shkoli: shlyakhy vyryshennya problemy [The phenomenon of bullying in a secondary school as a socio-pedagogical problem]. *Sotsial'na psykholohiya*, 6, pp. 124-132. [in Ukrainian]
- Yemel'yanov, S. M. (2001) Praktikum po konfliktologii [Workshop on conflictology]. SPb.: Piter. [in Russian]
- Koval, R., Koval, O. (2021) Pidkhodi do profilaktyky bulinhu (ts'kuvannya) v zakladakh osvity [Approaches to bullying prevention (harassment) in educational institutions]. URL: http://starschool2.at.ua/Vyhovna_robota/modul_5.pdf (data Zvernennya: 13.03.2021).[in Ukrainian]
- Komplekt osvitnikh proham «Vyrishennya konfliktiv myrnym Shlyakhy. Bazovi navychky mediatsiyi» [A set of educational programs "Conflict resolution by peaceful means. Basic mediation skills"]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/1-komplekt-programmediatsiya.pdf> (data Zvernennya: 13.03.2021).[in Ukrainian]
- Kocherhina, I. A. (2016) Kryteriyi ta formy psykholohichnoho nasyt'stva [Criteria and forms of psychological violence]. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi*, 33, pp. 314-326. [in Ukrainian]
- Maksym, K. V. (2018) Osoblyvosti komunikativnoyi vzayemodiyi uchastnykov bulinhu v pidlitkovomu seredovishchi [Features of communicative interaction of bullying participants in adolescence]. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 2 (12), pp. 67-82. [in Ukrainian]
- Norkyna, E. H. (2016) Metodyka na vyvaylennya «bullinshtruktury» [Methods for identifying "bullying structure"]. *Tavriys'kyi naukovyi ohlyadach*. 3 (8), pp. 170-174. [in Russian]
- Osvitnya prohrama hurtka «Vyrishennya konfliktiv myrnym Shlyakhy. Bazovi navychky mediatsiyi» [Educational program of the circle "Conflict Resolution by Peaceful Way. Basic mediation skills"]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/2-programagurtok.pdf>(data Zvernennya: 13.03.2021).[in Ukrainian]
- Osvitnya prohrama fakul'tatyvu «Virishuyi konflikty ta buduyu svit vokruh sebe» [Educational program of the elective "Resolve conflicts and build peace around you"]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/3-programafakultativ.pdf> (data Zvernennya: 13.03.2021).[in Ukrainian]
- Sydorchuk, I. (2015) Bulinh yak aktual'na sotsial'no-pedahohichna problema [Bullying as an urgent socio-pedagogical problem]. *Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky*. Pedahohichni nauky, 1, pp.169-173. [in Ukrainian]

Skorbun, I., Flyarkovs'ka, O., Usatenko, H. Orhanizatsiya protidyyi ta poperedzhennya bulinhu (ts'kuvannyu) v zakladi osvity [Organization of counteraction and prevention of bullying (harassment) in an educational institution]. URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/deps/ps/buling/module2/konspekt.pdf> (data Zvernennya: 13.03.2021). [in Ukrainian]

Stvorennya systemy sluzhb porozuminnya dlya vprovadzhennya mediatsiyi za pryntsyom «Rivnyy-rivnomu / rivna-rivniy» ta vyryshennya konfliktiv mynym Shlyakhom u zakladakh osvity [Establishment of a system of understanding services for the implementation of mediation on the principle of "peer-to-peer / peer-to-peer" and peaceful resolution of conflicts in educational institutions]. Kyiv: FOP Nichoha S.O. 2018. [in Ukrainian]

Tilikina, N. V. Bulinh (ts'kuvannya) v zakladi osvity yak yavishche [Bullying (harassment) as a phenomenon, its forms and participants]. URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/deps/ps/buling/module1/buling-iak-iavische.pdf> (data Zvernennya: 13.03.2021). [in Ukrainian]

Tsyuman, T. P., Boychuk, N. I. (2018) Kodeks bezpechnoho osvitn'oho seredovyshcha [Code of safe educational environment: method]. Kyiv. [in Ukrainian]

Olweus, D. (2004) Bullying at school: Prevalence estimation, a useful evaluation design, and a new national initiative in Norway. Association for Child Psychology and Psychiatry Occasional Papers, 23, 5-17.

Pepler, D., Craig, W., Connolly, J., Yuile, A., McMaster, L., Jiang, D. A. (2006) developmental perspective on bullying. Aggressive Behavior. 32, 4, 376-384.

Yulia Udovenko

PhD in Psychology, Associate Professor of the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev (Ukraine)

Evgeniya Gladysheva

Second-year student of the Master's program, ONP "Social Pedagogy", Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev (Ukraine)

CONTENT AND DIRECTIONS OF ANTIBULYING POLICY AT SCHOOL

ABSTRACT

The article is devoted to the problem of bullying and anti-bullying policy in school institutions. The problem of bullying, from a scientific point of view, began to be studied at the end of the 20th century. Today, this issue is covered in all laws and programs related to ensuring a safe educational environment for participants in the educational process. Bullying, as a social and pedagogical problem, has been actively studied since the beginning of the develop-

ment of information and communication technologies, which contributed to the rapid dissemination of not only verbal, but also media information: photo and video facts about manifestations of bullying between children. The article presents the results of the research "Unicef", "La Strada-Ukraine", which indicate the prevalence of the phenomenon of bullying among children. The essence of the concept of "bullying" is revealed, as well as categories that are close in meaning: "violence", "aggression", "bullying", "bullying", "conflict". The structural components of the roles of the bullying process are described: initiators or offenders, helpers of offenders, defenders of the victim, victims and observers. The article provides data on anti-bullying programs in foreign countries and focuses on the problem of anti-bullying policy in educational institutions of our country. Three main approaches that make up the anti-bullying policy of schools are analyzed: disciplinary, restorative and an integrated approach, which is implemented using two directions: managerial and educational.

The directions of anti-bullying policy at school are presented, namely managerial and educational. The managerial direction is organized and implemented by the head of the educational institution. The constituent components of activities in this area are an analysis of the current situation in an educational institution, the development of an official position of the institution regarding bullying and informing all participants in the educational process about it, the development of rules of conduct for all participants in the educational process and informing about them, defining the responsibilities and responsibilities of participants educational process in relation to the rules of safe behavior in an educational institution, instructing employees, students and parents. Whereas the educational direction is characterized by informing, explaining, developing the skills of tolerance and non-violent communication of all participants in the educational process.

Key words: bullying, violence, aggression, bullying, conflict, offender, victim, observer, anti-bullying policy.

Удовенко Юлия Николаевна

Кандидат психологических наук, доцент кафедры социальной реабилитации и социальной педагогики, факультет психологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Киев (Украина)

Гладышко Евгения Васильевна

Студентка II курса магистратуры ОНП «Социальная педагогика» факультета психологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Киев (Украина)

СОДЕРЖАНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ АНТИБУЛЛИНГОВОЙ ПОЛИТИКИ В ШКОЛЕ

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена проблеме буллинга и антибуллинговой политике в школьных учреждениях. Проблема буллинга, с научной точки зрения, начала изучаться в конце XX века. Сегодня этот вопрос освещается во всех законах и программах, связанных с обеспечением безопасной образовательной среды для участников учебно-воспитательного процесса. Буллинг, как социально-педагогическая проблема, активно изучается с началом развития информационно-коммуникативных технологий, которые способствовали быстрому распространению не только словесной, но и медиа информации: фото и видео факты относительно проявлений буллинга между детьми. В статье представлены результаты исследований «Unicef», «Ла Страда-Украина», которые указывают на распространенность явления буллинга среди детей. Раскрыта суть понятия «буллинг», а также категорий, которые являются близкими по значению: «насилие», «агрессия», «третирование», «травля», «конфликт». Описаны структурные составляющие ролей процесса буллинга: инициаторы или обидчики, помощники обидчиков, защитники жертвы, жертвы и наблюдатели. В статье приведены данные по антибуллинговым программам в странах зарубежья и особое внимание сосредоточено на проблеме антибуллинговой политики в образовательных учреждениях нашей страны. Проанализированы три основных подхода, которые составляют антибуллинговую политику школ: дисциплинарный, восстановительный и ком-

плексный подход, который реализуется с помощью двух направлений: управленческого и просветительского.

Представлены направления антибуллинговой политики в школе, а именно управленческий и просветительский. Управленческое направление организует и реализует руководитель образовательного учреждения. Составляющими компонентами деятельности по данному направлению является анализ сложившейся ситуации в образовательном учреждении, выработки официальной позиции учреждения касательно буллинга и информирование о ней всех участников учебно-воспитательного процесса, разработка правил поведения для всех участников учебно-воспитательного процесса и информирование о них, определение обязанностей и ответственности участников учебно-воспитательного процесса в отношении правил безопасного поведения в учебном заведении, проведение инструктажей работников, учеников и родителей. Тогда как просветительское направление характеризуется информированием, объяснением, формированием навыков толерантности и ненасильственного общения всех участников учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: буллинг, насилие, агрессия, третирование, травля, конфликт, обидчик, жертва, наблюдатель, антибуллинговая политика.

How to cite (як цитувати):

Udovenko, Y., Gladysheko, E. (2021). *CONTENT AND DIRECTIONS OF ANTIBULING POLICY AT SCHOOL. PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 7 (3), 18-27. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.4.2>

Подання статті: 05.02.2021

Дата рекомендації до друку: 25.03.2021

Дата оприлюднення: 30.04.2021